

Mesleki karar verme, karar sürecine etki eden faktörler, mesleki ilgiler

ARALIK 2020

Hazırlayan: Canan ŞAMAN DİLER
Uzm. Psikolojik Danışman

➤ Lise Öğrencilerinin Gelişimsel Özellikleri

- Ortaöğretime denk gelen yıllarda büyüme o kadar hızlıdır ki gençler, bu hıza uyum sağlamakta zorlanırlar. Birçok gelişimci bu döneme fırtına ve gerginlik dönemi adını vermiştir.
  - Büyümenin kendisine sağladığı olanaklar karşısında yeni bir kişilik elde etme arayışı, bu döneme egemen olur.
  - Bu yaş dönemindeki gençler, büyümek istemekle küçük kalmak arasında bir ikilem yaşamaktadırlar.
  - Başaramama durumunda okuldan ve öğretmenlerden şikâyetçi olabilirler. Yani davranışlarının nedenlerini dış kaynaklara bağlýmış gibi gösterebilirler.
  - Bu yaş çocukları, daha çok sevgi ve ilgi beklerler.
  - Sık sık endişe ve umutsuzluğa kapılırlar.
  - Bu evrede, küçük kusurlar son derece büyütülür ve bunlar öğrencinin tüm bilincini kaplar.
  - Somut düşünme biçiminden soyut düşünebilme düşünce yapısına erişmişlerdir. Yetişkinlerin yapabildiği zihinsel faaliyetlerin hemen hepsini yapabilirler.
  - Doğru veya yanlış da olsa görüşlerini haklı gösterecek düşünce kurallarına ve mantık yollarına sıkça başvururlar, tartışırlar.
  - Utangaçlık duygusu ve dikkati çekme korkusu yoğun olarak görülür.
  - Kararları daha tarafsızdır.
  - Bu dönemde erkekler genellikle makine, uçak ve bilim kurguyu konu alan öykülerden hoşlanırlar. Kızlar ise coşku, serüven, sevgi ve aşk öykülerine karşı ilgi gösterirler.
  - Kendileri ile olduğu kadar diğer insanlarla da ilgilidirler. Bireysel farkları daha yakından görürler.
  - Bu dönemde kişisel ilgiler çeşitlenir. Büyüklerin yaptıkları bütün işleri yapmaya meraklıdırlar.
  - Canlı, enerji dolu ve iyimserdirler.
  - Arkadaş sayısı artmıştır. Arkadaş grubuna bağlıdır, sevilir ve sevilmeyi amaçlar.
- Gelişim kuramlarına göre 11-17 yaş deneme evresidir. Bir geçiş dönemidir. İlgil ve yeteneklerin fark edilmesi, (13-15 yaş) değerlerin kazanılması, (15-16 yaş) zaman perspektifinin gelişmesi, işin gerekleri ve ödülleri farkına varılmasını kapsamaktadır.

➤ Mesleki Karar Verme, Karar Sürecine Etki Eden Faktörler

Mesleki rehberlik ve yöneltme, sadece bireyin yetenek ve ilgilerini işin gereklerine uydurmaktan ve bireyin özelliklerini ortaya çıkararak hangi mesleğe uygun olduğunu belirlemekten daha fazla bir şeydir. Çünkü bireyin mesleki gelişim sürecinde yaşadığı problemler, sadece yeteneklerini bilmemesi ve iş dünyası hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaz. Bireylerin içinde buldukları koşulların sürekli değişmesi, onların yaşantılarını zenginleştirdiği gibi geleceği kestirmelerini de güçleştirmektedir. Bu da bireylerin yaşam biçimlerini, kendileri hakkındaki düşüncelerini ve mesleki amaçlarını değiştirebilmektedir.

Meslek seçimi danışmanlığında en önemli ve ilk adım öğrencinin kendisini, ilgi, yetenek ve eğilimleri doğrultusunda tanımasını sağlamaktır. Mesleki rehberlik “gençlerin çeşitli meslekleri tanımaları ve kendi özelliklerine uygun olan meslekleri seçmeleri, seçtikleri mesleklere hazırlanmaları ve mesleki yönden gelişmeleri amacıyla yapılan yardım hizmetleri” olarak tanımlanmaktadır ve bu doğrultuda geçerli ve güvenilir ölçme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Yeşilyaprak, 2008).

Özellikle ergenlik dönemindeki öğrencilerin kendi yetenekleri, ilgileri ve mevcut olanaklar hakkındaki tutumlarının gerçekçi olmaması, daha çok şöhret ya da toplumsal saygınlık sağlayan mesleklere ağırlık vermeleri, meslek seçiminde ana-babanın istekleri ve baskıcı tutumları gibi çeşitli faktörler meslek gelişimi ve karar alma süreçlerini etkilemektedir. Bu durumda meslek danışmanlarının görevi, bireylerin olası yanlış tutum ve değer yargılarının düzeltilmesine, kendilerine uygun iş ve mesleklere yönelmelerine yardımcı olmaktır. Özellikle ilköğretim yılları, bireylerin olası yanlış tutum ve değer yargılarının düzeltilmesinde çok önemlidir. Çünkü bu yıllar, çocukların kişilik gelişimi açısından kritik bir dönemi oluşturur. Kişinin kendine olan güveni, kendini kabul, benlik tasarımı, içsel denetiminin gelişmesi gibi kişilik boyutları bu dönemde gelişir. Çocukluk döneminde oluşan tutumlar, değerler ve algılar eğitsel ve mesleki gelişim açısından da çok önemlidir (Özgüven, 2003).

Üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi de öğrencilerin sahip oldukları gizil güçlerini kullanabilecekleri inancını kazanmalarıdır. Böyle bir inanç kişilerde çeşitli eğitim etkinliklerine katılarak kendini sınama ve fark ettiği gizil güçlerini kullanıp geliştirme isteği yaratacaktır. Yetkinlik algısı olarak adlandırılan bu inanç son yıllarda meslek gelişiminin önemli konularından biri olmuştur. Yetkinlik algısı, sosyal öğrenme kuramcılarında Bandura (1977, 1986, 1997) tarafından ortaya atılan ve davranış üzerinde etkili olduğu ileri sürülen temel kavramlardan biridir. Sosyal öğrenme kuramına göre insanlar kendilerini, edilgen olarak kendi denetimleri dışında gelişen olaylar yoluyla değil, bizzat kendi eylemlerini düzenleyerek ve inisiyatif kullanarak şekillendirmektedirler.

Bireyin kendisine hedefler belirlemede ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli etkinlikleri organize etmesinde yetkinlik inançları aracı olmaktadır (Bozgeyikli, (2005).

Öğrencilerin mesleki ve eğitsel karar verme sürecinde etkili olan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin bir kısmı yaş, cinsiyet, benlik algısı, ilgi ve yetenekler, kişilik özellikleri, yetkinlik algısı, meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan düşünceler gibi bireylerin kendileriyle ilgili iken (Aytekin, 2005; Kleiman ve ark. 2004; Rojewsk ve Hill,1998; Yıldız, 2001) bir kısmı da sosyo-ekonomik düzey, anne babanın eğitim düzeyi ve mesleği, aile yapısı, yaşadığı yer, din, dil ve ırk gibi değişkenler de bireyin meslek seçiminde etkili olan sosyokültürel faktörlerdir (Abişeva, 1997; Bekleyiş, 2007; Canstantine, Wallece ve Kindaichi, 2005; Sarıkaya ve Khorshid, 2009). Bununla birlikte mesleki seçeneklerin ve bu seçenekleri etkileyen kriterlerin fazla olması öğrencilerin zaman zaman mesleki karar vermekte zorlanmalarına neden olmaktadır (Amir, Gati ve Kleiman, 2008; Gati, 1998; Osipow, 1999; Tinsley, 1992).

Bir araştırmada, yukarıda bahsedilen genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğrenciler mesleki ve eğitsel bir karar vermişler midir?
2. Öğrenciler verdikleri mesleki ve eğitsel kararlara ne derece güvenmektedirler?
3. Öğrencilerinin mesleki ve eğitsel kararlarını etkileyen kaynaklar nelerdir?
4. Öğrencilerin eğitsel ve mesleki kararlarını etkileyen kaynaklar cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi demografik değişkenlere farklılaşmakta mıdır?

Araştırma sonuçlarına göre eğitsel ve mesleki kararları etkileyen faktörlerden anne, okuldaki ve dershanedeki öğretmenler, sınıf öğretmeni, okul ve dersane rehber öğretmeni, aile üyeleri açısından 8. sınıf öğrencileri, lise ve üniversite öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. 8. sınıf öğrencilerinin başvurdukları kaynaklardan sırasıyla, annelerini, okuldaki ve dershanedeki öğretmenlerini, sınıf öğretmenlerini, okul ve dersane rehber öğretmenleri ve aile üyelerini lise ve üniversite öğrencilerinden daha etkili olarak algıladıkları belirlenmiştir. (Hamamcı, Z. , Bacanlı, F. , Doğan,H. (Kış-2013), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt:12, Sayı:44,s.284-299), www.esosder.org

Öğrencilerin mesleki ve eğitsel karar verme sürecinde etkili olan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin bir kısmı yaş, cinsiyet, benlik algısı, ilgi ve yetenekler, kişilik özellikleri, yetkinlik algısı, meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan düşünceler gibi bireylerin kendileriyle ilgili iken (Aytekin, 2005; Kleiman ve ark. 2004; Rojewsk ve Hill,1998; Yıldız, 2001) bir kısmı da sosyo-ekonomik düzey, anne babanın eğitim düzeyi ve mesleği, aile yapısı, yaşadığı yer, din, dil ve ırk gibi değişkenler de bireyin meslek seçiminde etkili olan sosyokültürel faktörlerdir (Abişeva, 1997; Bekleyiş, 2007; Canstantine, Wallece ve Kindaichi, 2005; Sarıkaya ve Khorshid, 2009). Bununla birlikte mesleki seçeneklerin ve bu seçenekleri etkileyen kriterlerin fazla olması öğrencilerin zaman zaman mesleki karar vermekte zorlanmalarına neden olmaktadır (Amir, Gati ve Kleiman, 2008; Gati, 1998; Osipow, 1999; Tinsley, 1992).

Mesleki /Eğitsel Karar Verme Anketi'nin Üçüncü Bölümünde; 8. Sınıf, lise ve üniversite öğrencilerin eğitsel ve mesleki kararlarını almalarında etkili olabilecek kaynaklar sıralanmış ve bu kaynakların öğrencilerin eğitsel ve mesleki kararları almalarında ne derece etkili olduğunu beşli bir dereceleme ölçeğinde (hiç etkili olmadı (1 puan) /oldukça etkili oldu (5 puan)) belirtmeleri istenmiştir.

Bu araştırmada önce araştırma grubundaki öğrencilerinin eğitsel ve mesleki bir karar alıp almadıkları ve aldıkları bu kararlara öğrencilerin ne derece güvendikleri incelenmiştir. Verilerin analizi sonucunda araştırma grubunu oluşturan 8. sınıf öğrencilerinin % 69.1'i hangi liseye gideceğine karar verirken, % 30.1' karar vermediğini belirtmiştir. (Hamamcı, Z., Bacanlı F., Doğan,H.,(Kış-2013), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt:12, Sayı:44,s.284-299), www.esosder.org

İlgiler

11-12 yaşlarına gelen çocuklar gelişimsel olarak, hoşlanılan ve hoşlanılmayan şeylerle ilgili kesin tanımlamalar yapmaya başlarlar. Adler kuramında, aile bütünlüğüne vurgu yaparak, doğum sırası, yaşam görevi, yaşam tarzı, sosyal ilgi kavramlarını ayrı ayrı açıklamaktadır. Bu bakış açısıyla yaşamın ilk anılarının önemine dikkat çeker. Erken çocukluk dönemine rastlayan İlk anılar, bireyin mesleki tercihlerine yönelik önemli bilgileri içerir. Kariyer danışmanlığında da başvuru alan ilk anılar, meslek hazırlığı ve ilgilere yönelik kıymetli ipuçları barındırır.

İlgi, gözlenen belli bir tür davranış grubunun gerisinde, varlığına hükmedilen bir etmen ya da güdü kavramına yakın bir kavramdır. Strong (1943) ilgiyi, "bir kimsenin bir kişiye, nesneye veya faaliyete karşı gösterdiği hoşlanma, hoşlanmama ya da kayıtsız kalma durumu" şeklindeki tepki olarak tanımlamıştır. (Akt. Kuzgun, 2000a). Türk Dil Kurumu'na göre ise ilgi, "*Dikkati öncelikle belirli bir şey üzerinde toplama eğilimi veya belirli bir olay ve etkinliğe yakınlık duyma, ondan hoşlanma, ona öncelik tanıma*" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2006). Bir başka tanımda ise ilgi, belirli faaliyetlere isteyerek yönelme, bu faaliyetleri kısıtlayıcı koşullar altında bile başka faaliyetlere tercih etme ve bu faaliyetleri yaparken yorgunluk yerine dinlenmiş olma, bıkkınlık yerine devam etme isteği duyma durumlarında, varlığına hükmettiğimiz bir iç uyarıcıdır (Kuzgun, 2000a).

Çocuklar henüz kariyerler ile tanışırken kendilerine özgü kariyer ilgilerini geliştirmeye başlamalarında insanlar ve ev dışındaki aktiviteler özellikle sınıftaki uygulamalar büyük ölçüde etkili olmaktadır Öğretmenler, akranlar ve sınıf içi öğrenme deneyimleri, bireylere evin dışındaki alanlarda ilgilerini açığa çıkarma ve geliştirmelerine olanak tanıyan sınıf içi değişkenler olarak tabir edilmektedir. Sınıf içi değişkenler ile öğrencilerin kariyer ilgileri arasındaki ilişkilerin anlaşılması, eğitsel çevrenin dikkatli biçimde ele alınmasını gerektirir. Bu bağlamda kariyer ilgisinin gelişiminde okulun önemi anlaşılabilir. Okulda öğrencilere farklı kariyer alanları sergilenmeli ve bu kariyerler ile uygun olan ve öğrenci ilgi yetenekleri ile örtüşen eğitsel ortam sağlanmalıdır.

Öğrenci bu ortamda belki de ileride çok başarılı olacağı mesleğini tanıyıp seçebilme şansına sahip olabilir. (Köse, (2013),

Ülkemizde ve yurtdışında yapılan araştırmalarda özellikle ergenlerin pek çoğunun eğitsel ve mesleki kararları verirken, bir takım akılcı olmayan inançlara sahip oldukları, kariyer alternatifleri ve benlikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve karar verme sorumluluğunu arkadaşlarına, yakınlarına bıraktıkları veya mesleki kararsızlık yaşadıkları bulunmuştur (Bacanlı, 2008; Bal, 1998; Çakır, 2003; Doğan, 2005; Doğan, 2010; Gati ve Saka, 2001; Germeijs, Verschueren, ve Soenens, 2006; Kalafat, 1998, Johnson, 2000; Julien, 1999).

Benlik

Super'a göre mesleki gelişim, temelde benlik kavramının gelişimi ve meslek alanına uygulanmasıdır. Super'a göre bireyler büyürken kendi rolleri, kişilik özellikleri ve yeteneklerine ilişkin bir bakış açısı geliştirirler. Ardından da kendilerine bakış açıları ile çeşitli meslekleri sahip olduğu bilgilere göre karşılaştırırlar ve benlik kavramlarını mesleki alana geçirmeye çalışırlar *“Benim gibi birisi bu işte nasıl bir rol oynayabilir?”*

Geç çocukluk ya da ön ergenlik döneminde benlik kavramı gelişmeye başlar. Çevredeki nesnelere ve insanları araştırma, çevreyle ilgili daha fazla keşifte bulunma ihtiyacı yoluyla, benlik kavramının gelişimi için temel olacak bilgiyi öğrenir. Çocuk başkalarından ne kadar farklı, ne kadar benzer olduğunu öğrenir. Yaşamındaki önemli insanları gözlemleyerek, diğer mesleki rolleri öğrenir. Aynı zamanda araştırma davranışı bilgi ve rol modeller yoluyla deneyime yol açar. Bu da özellikle çocuğun bazı etkinliklerde gelişen, diğerlerinde gelişmeyen ilgisini belirlemesine yardım eder. Çocuk onu diğerlerinden ayıran ilgi ve deneyimleri hakkında daha açık bir profile sahip olmaya başlar. Benlik duygusu gelişirken drama ve etkinliklerin heyecanı daha az önemli olur. Amaçların başarılması daha önemli hale gelir.

Çocuklar bu durumda karar verecek ve plan yapabilecek gelişime ulaşmışlardır. Doğal olarak tüm çocuklar aynı deneyimleri yaşamaz; Hepsi güçlü bir benlik kavramı geliştiremez, plan yapamaz. Plan yapmak için çocuklar yeterli bilgiye, ilgileriyle ilişkili etkinliklerle güdülenmeye, kendi geleceklerini yönlendirebilme duygusuna ve gelecekte ne olacağı görüşüne (zaman perspektifi) sahip olmalıdır.

Değerler

Lise öğrencilerinin mesleki değerlerini belirlemeye yönelik gelişim envanterleri kullanılarak yapılan bir çalışmada öğrencilerin; Para, özgürlük, yardım, fizyolojik özellikleri kullanma, iş sağlığı, yaratıcılık ve arkadaşlık gibi mesleki değerlerinin çeşitli değişkenler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Atlı,2012).

Zaman Perspektifi

(Gizberg, Ginzburg, Axelrad & Herma, 1991), Freidman (2002), 4-8 yaş arası 92 çocukla yaptığı araştırmada gelecek duygusunun olayları tanımlama yoluna bağlı olduğu görülmüştür. Bilişsel gelişime özgü bu bulguya, ülkemiz pop şarkıcısı Gülşen'in bir şarkısında geçen "Yatcaz kalkcaz, hooop ordayım" sözleri örnek olarak verilebilir. Zaman perspektifi ergen gelişimi için önemlidir.

15-17 yaşlarındaki çocuklarda ve ayrıca yetişkinlerde gelecek oryantasyonunu geliştirmek için hazırlanan bir kariyer programı, geçmiş ve gelecek arasındaki süreklilik duygusu ve gelecek hakkındaki iyimserliğin gelişimi için etkili olmuştur. (Sharf, s.183)

Meslek ilgilerini sahip oldukları bilgilerle ve rol modelleri ile yaşadıkları deneyimlere dayanarak anlatabilirler. (Kariyer Belirleyicileri; Su Kemer Modeli), SHARF s.185)

Rol Modeller- Anahtar Figürler

Yetişkinler, çocuklar için çalışma dünyasını öğrenme ve benlik kavramı gelişiminde önemli rol modellerdir. Temel rol modelleri olarak ebeveynler, öğretmenler, toplumsal kişiler (polisler, doktorlar, sporcular, sanatçılar, sosyal medya fenomenleri vs. sayılabilir. Bu roller, çocukların toplumla bağlantısını sağlayan kişilerdir. (Trice ve Tillapaugh 1991) tarafından araştırılmış ve çocukların bakış açılarının ebeveyninin kendi işinden aldığı doyumun algılanmasına göre etkilendiğini bulmuştur (Sharf, s.181).

Kariyer kimlik gelişimi üzerine yapılan birçok araştırma, kariyer kimliğinin en güçlü belirleyicisinin kariyer ilgisi olduğunu ileri sürmüştür. Kariyer ilgisi ya da belirli bir kariyer için duyulan istek veya kazanılan ilgi, öğrenilmiş bir özelliktir (Super, 1984; Akt. Koszalka, 1999).

Kariyer ilgisinin kariyer gelişiminde etkili rol oynayan bir alan olduğu ileri sürülmektedir. Kariyere ulaşmada mesleki ilginin rolü, öz-yeterlilik ve beklenen başarı gibi faktörlerin etkileşimine bağlıdır. Öz-yetkinlik, ilgi, yetenek ve ihtiyaçlar birbirinin etkileyicisidir (Lent, Brown, Hackett 2002, s.257).

Tracy (2001), Çocuklarda ilgilerin gelişimini çalışmıştır. 5. ve 7. Sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, ilgilerin gelişiminin yeterlik duygusunun gelişimine yol açtığını, yeterlik gelişiminin de ilgileri beslediğini rapor etmiştir (Sharf, s. 182).